

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** Визначено, що за умов глобалізації зростає роль інституціоналізму, а одним з вирішальних напрямів інституціональної стратегії на світовому рівні стає покращення інституціонального середовища за допомогою обраної моделі функціонування інститутів*

Ключові слова: світове господарство, інститут, трансформаційні зміни, інституціональна економіка.

***Annotation.** The role of institutionalism grows at the terms of globalization, and one of decision directions of institutionalization strategy at world level the improvement of institutes environment becomes at the help of select model of functioning of institutes*

Keywords: world economy, institute, transformation changes, institutional economy.

Постановка проблеми. Поступова інтеграція України до світового господарства і налагодження багатосторонньої кооперації з країнами інтеграційних угруповань стали головними пріоритетами зовнішньоекономічної діяльності держави.

Регіональні інтеграційні процеси не тільки виступають фактором прискорення економічного розвитку країн, що входять до інтеграційних угруповань, а й практичним засобом входження держав до світового господарства.

Функціонування міжнародних інституцій є умовою і невід'ємною складовою розвитку світової економіки. Серед основних внутрішніх обмежень держав щодо включення до світогосподарських процесів є недосконалість інституціонального забезпечення міжнародної економічної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень. Поняття інституціоналізму у світовій економічній думці досі трактується неоднозначно. Останніми роками його уточнено, (а інколи це трактується як заміна) терміном неінституціоналізму (О.Уільямсон, М.Олсон, Р.Коуз, Д.Норт, Т.Еггертсон), який пропонується використовувати для пояснення (аналізу) тих сфер суспільного життя, котрі традиційно не розглядалися як економічні – право, політика, діяльність держави, соціальні феномени і т.ін.

В дослідженні інституційних економічних проблем вітчизняними науковцями основна увага зосереджується на науковій адаптації, популяризації інституціоналізму і певною мірою подальшій розробці його методології та теорії. Про це свідчать роботи відомих вітчизняних і зарубіжних вчених: В.Андрійчука, В.Будкіна, І.Бураковського, В.Крамаренко, А.Кредісова, В.Новицького, А.Поручника, Є.Савельєва, Ю.Макогона, А.Філіпенка, Т.Циганкової, О.Шниркова, П.Кругмана.

Не вирішена раніше проблема. По суті лише розпочинаючи власні розробки, вчені-економісти та практичні працівники України зосереджують увагу переважно на вивченні світового досвіду формування інституцій, можливостей їх використання в національних умовах.

Коло вітчизняних робіт, в яких реалізується інституціональний підхід або розкривається його сутність, ще досить мале і обмежується переважно журнальними статтями. При цьому інституціоналізм вивчається в основному на перекладних роботах зарубіжних авторів.

Виклад основного матеріалу. У літературі немає однастайності щодо системи інститутів, які забезпечують ефективність економічної діяльності. Поняття інституту має майже столітню історію і було запозичене економістами з соціальних наук, зокрема з соціології. Уілтон Хамільтон, який, власне і дав у 1918 р. визначення „інституціоналізм” на пряму теорії Т.Веблена, узагальнив уявлення про інститути в статті „Інститут”, розміщеній в „Енциклопедії соціальних наук ” (1932р) : „Інститут – це словесний символ, яким ми користуємося для того, щоб описати комплекс соціальних звичаїв...Він означає певний переважаючий спосіб мислення і дії...Інститути обмежують і формують діяльність людей ” При цьому відмітною спільною ознакою розуміння по-різному визначуваного поняття „інститут” є те, що інститут – це „соціальне утворення”, яке формується із взаємодії людей між собою, з природою і культурою.

Специфіка ж інституційного статусу держави, полягає в можливості „самоінституціоналізації”, тобто у наданні атрибуту легітимності іншим інститутам, в управлінні (у певних межах) темпами і етапами інституційної трансформації.

Вказуючи на стабільність, незмінність інститутів, ряд дослідників (О.Яременко) наголошують на об'єктивній зумовленості їхніх змін. А щоб зрозуміти суперечливу природу інституційного виміру економічних систем, пропонується застосувати такий методологічний прийом, як розрізнення функцій і правил. Дія, здійснювана суб'єктом в рамках певної господарської функції, відокремлюється від останньої і стає інститутом, коли приймає для більшості діяльних суб'єктів безальтернативний характер.

В широкому сенсі інститути можуть бути окремими стандартними процедурами (інститут еквівалентного обміну) чи їх сукупністю. Якщо ж стандартні дії вимагають узгодженої, регульованої певними нормами участі агентів, інститути набувають характеру установ. Цим зумовлені такі властивості інститутів, як

здатність забезпечувати наступність у розвитку і водночас мати відносну та скороминущу форму. Через це саме інститути можуть служити ключем для розуміння економічної системи як процесу змін.

Терміни „інститут”, „інституціоналізм” припускають дуже широке тлумачення. Загальний зміст інституту – це встановлення, установка, певний порядок, що може бути віднесено і до моралі, і до права, і до релігії, і до економіки. Говорять: інститут війни, інститут науки, інститут кровної помсти і т.д.

Економічний зміст інституціоналізму, нині уже активно розробляється. Ще донедавна про це писалося як про щось неконкретне, беззмістовне, як про правила гри. І одним із джерел інституціоналізму стали праці західних економістів, у т.ч. лауреатів Нобелівської премії Р.Коуза, Д.Норта, Г.Беккера. Справедливим буде сказати, що після присудження Нобелівської премії класикам інституціоналізму Р.Коузу (1991р.) та Д.Норту (1993р.) та з початком ринкових трансформацій в країнах колишнього соціалізму ставлення до інституціонального підходу змінилося докорінним чином як у теоретичному, так і в практичному плані.

Спільне та відмінне у розумінні інститутів різними вченими, можна виразити у наступній таблиці (1.1.)

Таблиця 1.1

Найпоширеніші визначення інститутів

Автор	Визначення інституту
Д.Норт	Правила гри в суспільстві, або створені людьми обмеження, що формують взаємодію людей
Ельстер	Законодавчий механізм, що змінює поведінку із використанням сили
Дж.Найт	Набір правил, що структурують суспільні взаємовідносини особливим способом, знанням яких мають володіти всі члени даного співтовариства
Група російських економістів	Суспільний капітал, що може змінюватися через знецінення і нові інвестиції. Формальні закони можуть змінюватися швидко, але примушення і неформальні правила змінюються повільно. Інститути й організації не тотожні („правила гри” й об’єднання осіб). Головна мета – мінімізація трансакційних витрат
Т.Парсонс	Набір правил, створених соціально, а не що є предметом якоїсь угоди між учасниками договору
Т.Веблен	Стійкі навички мислення, властиві великим спільнотам людей
Р.Арон	Промислове підприємство, соціальні відносини, церква, університети
М.Дерябіна	Сукупність правил і норм, а також механізми їх реалізації, за допомогою яких структуруються і спрощуються відносини і взаємодії між людьми та організаціями
Група українських економістів	Корпорації, профспілки, „правила гри”, психологічні, етичні, правові, технічні та інші соціальні явища
А.Шастітко	Формальні і неформальні правила, створені людьми, а також механізми, що забезпечують їх дотримання
Інституціоналісти та неінституціоналісти (Р.Коммонс, Дж.Гелбрейт, Ян.Тітберген та ін.)	Конкуренція, профспілки, держава, монополії (у тому числі корпорації), стійкі способи мислення, юридичні норми тощо

В рамках нової інституціональної економіки інститути розглядаються як механізми управління контрактними відносинами (фірми, ринки, відносини контрактації – суть найважливіші економічні інститути). Такий підхід концентрує увагу на рівні окремих трансакцій, які опосередковуються інститутами, та проблемі їх (трансакцій) мінімізації (рис. 1.1).

Американський економіст Р.Коуз, вивчивши контрактну практику, дійшов висновку, що для вдосконалення контракту необхідно докласти додаткових зусиль. (щоб подолати своєрідне „тертя”). Останнє отримало назву трансакційних витрат. Їх не слід змішувати з трансформаційними витратами (затрати на виробництво, транспортування, зберігання та інші види обробки товару). Майбутній лауреат Нобелівської премії першим встановив зв’язок між формами трансакцій (зокрема розподілом прав власності) і трансакційними витратами (згодом цей зв’язок одержав назву „теорема Коуза”).

Виходячи з цього, на перший план функціонування підприємств і фірм слід виносити не технологічні фактори, а трансакційні витрати, які супроводжують взаємодії і взаємозалежності підприємств з іншими підприємцями та економічними агентами.

Наголошуючи на цивілізаційній парадигмі як методологічній засаді інституціоналізму, дуже важливим є врахування духовно – культурних цінностей, які безпосередньо стосуються інституційної побудови суспільства (проблема влади; суть і призначення людини, її ставлення до праці; технологічна культура), причому взятих в історичному вимірі. Підтримуючи цю ідею, Є.Воробйов доводить, що досвід суспільств традиційної ринкової економіки, що спираються на протестантську етику, не можна автоматично переносити на зовсім далеке для неї вітчизняне середовище – середовище православної (східнохристиянської) цивілізації. Це загрожує самим підвалинам фундаментальних цінностей українського суспільства. Раціональний вихід у такому разі – у виборі моделі, яка б відповідала цим цінностям (духовно – моральним, економічним).

З точки зору інституційного підходу, трансформаційні зміни – це зміна формальних і неформальних правил і норм як в результаті діяльності держави, так і під впливом освіти, пропаганди і т.п. Ці зміни можна представити у вигляді схеми:

I – руйнація старих формальних норм (законів, правил), в результаті зростають трансакційні витрати, падають темпи економічного розвитку і рівень добробуту;

II – швидке, як правило, стихійне створення нових формальних норм (законів, правил), що нерідко супроводжується трансформаційними пастками, виникненням квазіінститутів;

III – активізується (створюється) системоутворюючий інститут (державна) як координатор і регулятор інституціональних норм і правил;

IV – створення інших системоутворюючих інститутів формального і неформального типу, розпочинається економічне зростання.

У країнах Заходу цей етап зайняв майже півтора століття. Стрижневою проблемою інституційних змін було розроблення і відпрацювання механізмів протидії руйнівним наслідкам вільної конкуренції (інститути соціального захисту для пом'якшення наслідків безробіття, більшої доступності освіти, медицини, консолідації суспільства).

Така увага до роботи суспільних інститутів передбачає нове бачення ролі влади як такої. Навіть модель США (традиційно ліберальна, оскільки частка державної власності тут становить лише 10 відсотків, а частка держави у капіталовкладеннях – майже 22 відсотки) виражає риси інституціоналізму (через сильне антитрестовське законодавство).

Що ж стосується європейських економічно розвинутих країн (ФРН, Австрія, Італія, Франція), то тут інституційна модель засновується на великій частці державної власності. Принциповим моментом у цій моделі є поєднання прямої підприємницької діяльності держави, її регуляторної політики з розвитком приватно – підприємницької діяльності, що служить цілям підвищення загальнонаціональної ефективності виробництва, глобальній конкурентоспроможності.

Висновки. Отже, для України Інституціональний вибір - це така зміна формальних і неформальних правил, а також способів у ефективності примусу до виконання правил і обмежень, коли вибирається який-небудь один переважний варіант з декількох потенційно можливих. Поняття "Інституціональний вибір" практично зливається з поняттям "Інституціональній інновації", оскільки навряд чи є хоч одна соціально-економічна проблема, яку можна вирішити одним єдиним способом.

Народження нових інститутів і економічних систем може бути "відповіддю" на "виклик" яких-небудь зовнішніх (природних) чинників, але частіше є результатом саморозвитку самого товариства.

Список використаних джерел:

1. Яременко О.Л. Механізми і реалії інституційних змін / О. Яременко. // Економічна теорія. — 2006. — №1. — С. 10—12.
2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. // Економічна теорія — К., 2000. — С. 89—198.
3. Коуз Р. Фірми ринок і право / Р. Коуз. // США: економіка політика ідеологія. — 1993. — № 2. — С. 90— 107.
4. Брюховецька Н.Ю. Інститути і економічної теорії і практиці: історія і сучасність / Н. Брюховецька. І. Тулеев. // Економіка і управління. — 2005. — № 3. — С.92—101.

УДК 339.5 (045)

АЛИЕВ ВУГАР ИСМАИЛ ОГЛЫ,
кандидат экономических наук,
преподаватель БГУ

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВСЕМИРНОЙ ТОРГОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

РЕЗЮМЕ

ВТО осуществляет постоянный контроль за торговой политикой государств-членов Организации, оказывает техническую помощь развивающимся странам-членам Организации. Главная задача ВТО состоит в максимальной либерализации международной торговли. Соглашения ВТО считаются основным средством для достижения следующих целей в сфере либерализации международной торговли: обеспечение повышения уровня жизни; рост реальных доходов и эффективное удовлетворение спроса; оптимальное использование всех ресурсов мира; расширение производства и реализации товаров и услуг; обеспечение полной занятости; защита беднейших стран-членов ВТО, находящихся на разных уровнях экономического развития и т.д.

Ключевые слова: международная интеграция, организационные меры, внутригосударственное законодательство, международное право, международная торговля, торговая политика, таможенная политика, международные организации.